

صحه كل مملكتى

وضعيت بهداشتى ايران در ابتداى قرن چهاردهم هجرى

دکتر کيومرث ناصرى

انتشارات گپ

انتشارات گپ

E.mail: gapnashr@gmail.com

- ◀ برنده جایزه کتاب پزشکی سال ۱۳۹۰
- ◀ برنده جایزه کتاب فصل زستان ۱۳۸۸
- ◀ لوح پاس بخوارو کتاب و خانواده ۱۳۸۶

سرشناسه: ناصری، کیومرث، ۱۳۲۲-
عنوان و نام پدیدآور: صحیه کل مملکتی: وضعیت بهداشتی ایران در ابتدای
قرن چهاردهم هجری / کیومرث ناصری.
مشخصات نشر: رشت: گپ، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۲۰۴ص: مصور، جدول.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۹۷۶-۹۷-۸
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتاب حاضر بر اساس " گزارش بررسی شرایط صحیه در مملکت
ایران " نوشته جان گیلور است.
یادداشت: کتابنامه.
یادداشت: نمایه
موضوع: بهداشت — ایران — تاریخ — ۱۳۹۳ — ۱۳۰۵
کتابخانه افزوده: گیلور، جان
شابک افزوده: Gilmour, John
رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ص ۷۴۵/ RA
رده بندی دیویی: ۶۱۳/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۴۱۰۵۶

صحیه کل مملکتی

دکتر کیومرث ناصری	نویسنده
انتشارات گپ (گروه بهداشت و علوم پزشکی)	ناشر
ه. سوری (۰۹۱۲۵۶۲۰۸۲۵)	صفحه آرای
اول - ۱۳۹۲	نوبت و سال چاپ
۱۰۰۰ جلد، قطع وزیری	شمارگان
۱۲۰۰۰۰ ریال	قیمت
۹۷۸-۹۶۴-۷۹۷۶-۹۷-۸	شابک
۱- تهران، صندوق پستی ۵۹۹۴-۱۴۱۵۵ - تلفن: ۶۶۴۳۷۳۳۱	آدرس ناشر و
۲- رشت - تلفن: ۲۲۴۴۳۱۵ - ۰۱۳۱	دفتر سفارش
تهران: پخش علوم پویا (۳-۷۷۲-۶۶۹۶)	مراکز پخش و ارسال
	پستی کتاب

مرکز فروش اینترنتی (آی کتاب) w.w.w.iketab.com و ارسال پستی ۴-۷۷۵۱۴۴۶۲-۳۱

طبق قانون حمایت از مولفان و مصنفان هر گونه کپی برداری، تکثیر کلی یا جزئی از مطالب کتاب، بدون اجازه ناشر بیگردد قانونی ندارد.

فهرست مطالب

۷.....	مقدمه
۱۴.....	مقدمه چاپ اول نویسنده
۱۶.....	پیشگفتار چاپ اول
۱۷.....	فصل اول: مقدمات مسافرت دکتر گیلмор
۱۷.....	درخواست برنس ارفع الدوله
۱۹.....	اقامت دکتر گیلмор در ایران
۲۱.....	فصل دوم: راپورت دکتر گیلмор
۲۱.....	مقدمه جان گیلмор
۲۳.....	بخش اول: کلیات
۲۳.....	موقعیت جغرافیائی و شرایط اقلیمی ایران
۲۶.....	وضعیت اجتماعی
۲۷.....	خوراک و منابع غذایی
۳۰.....	ارتباطات
۳۴.....	مذهب
۳۵.....	معارف
۳۸.....	مدرسه طبی
۴۱.....	مدرسه دواسازی
۴۲.....	اعتبارات مخارج مملکتی
۴۴.....	بخش دوم: موسسات طبی و صحیه
۴۴.....	مجلس حفظالصحه تهران
۴۸.....	ایستگاههای قرنطینه
۵۳.....	مریضخانههای دولتی
۵۵.....	انستیتو پاستور
۵۸.....	سایر مریضخانهها
۶۰.....	مریضخانههای هیئت‌های مذهبی
۶۱.....	خدمات مایه کوبی بر ضد آبله
۶۲.....	تفتیش صحی مدارس در طهران
۶۳.....	صحیه نظمیه و محبس
۶۳.....	صحیه قشون

۶۴	حرفه طبابت در ایران
۶۶	قانون طبابت ۱۲۹۰ شمسی
۶۹	دواسازی در ایران
۶۹	نظامنامه دوافروشی
۷۳	مقررات صحیه شرکت نفت انگلیس و ایران
۷۵	بخش سوم: اییدمی‌ها و امراض عفونی
۷۵	طاعون
۷۷	مبارزه با موش
۷۸	وبا
۸۰	تیفوس
۸۱	تب راجعه
۸۱	سیاه زخم
۸۲	آبله
۸۲	تب مالت
۸۲	باد نزله، گریپ
۸۳	خون شاش و کرم قلابدار
۸۴	حصبه
۸۴	تب‌نویه
۹۰	سیفیلیس
۹۰	سالك
۹۲	احصائیه امراض عفونی
۹۴	بخش چهارم: بلديه طهران
۹۶	منابع آب شهر طهران
۹۸	سازمان‌های خیریه
۹۸	دارالمساکین
۹۹	دارالیتام
۹۹	دارالرضاعه
۱۰۰	مسلخ
۱۰۰	رختشوی‌خانه
۱۰۱	اداره صحیه بلديه
۱۰۲	مریضخانه بلديه
۱۰۳	دارالمجانین
۱۰۴	اطباء بلديه
۱۰۹	مستراح عمومی
۱۰۹	حمام عمومی
۱۱۱	تهیه و نگاهداری یخ

۱۱۱		سلمانی
۱۱۲		پست‌های امدادی
۱۱۸		نتیجه

۱۲۱		فصل سوم: راهپورت دکتر نلیگان
۱۲۳		جغرافیا و آب و هوا
۱۲۴		تحصیلات طبّی
۱۲۵		اداره صحه مرکزی
۱۲۷		صحیه بلدیه
۱۲۸		منابع آب
۱۲۹		جواز دفت
۱۳۰		احصائیه علل اصلی فوت در شهر طهران در سال ۱۳۰۳ شمسی
۱۳۱		حفظ‌الصحه
۱۳۲		خدمات ایالتی
۱۳۲		حفظ‌الصحه سرحدات
۱۳۳		پست قرنطینه خلیج فارس
۱۳۴		سرحد روس و ایران
۱۳۴		سرحد شرقی
۱۳۵		سرحد غربی
۱۳۶		رفت و آمد زوار
۱۳۷		پست های قرنطینه
۱۳۹		زیارتگاه‌ها
۱۳۹		مایه کوبی عمومی
۱۴۰		مریضخانه‌ها
۱۴۲		پرستاری در ایران
۱۴۲		انستیتو پاستور
۱۴۳		امراض اپیدمیک و آندمیک
۱۴۴		خلاصه مرض طاعون در ایران ۱۹۱۴ تا ۱۹۲۴ میلادی
۱۴۷		طاعون در داخل مملکت
۱۴۹		خلاصه مرض وبا در ایران ۱۹۱۴ تا ۱۹۲۴ میلادی
۱۵۱		تیفوس و تب راجعه
۱۵۳		بلاد نزله (گریپ، آنفلوآنزا)
۱۵۴		تب‌نوبه (مالاریا)
۱۵۵		وضعیت در دشت مرکزی
۱۵۶		تب‌نوبه در طهران
۱۵۸		مشکل جلوگیری

۱۵۹.....	تبلازم (سل).....
۱۶۰.....	امراض زهروی.....
۱۶۰.....	آبله.....
۱۶۰.....	خوره (جذام).....
۱۶۱.....	سایر امراض عفونی.....
۱۶۳.....	امراض اپیدمیک حیوانی.....
۱۶۴.....	حرفه طبابت در ایران.....
۱۶۷.....	حکیم‌های مشرقه.....
۱۶۷.....	مسئله تریاک.....
۱۶۸.....	سوء مصرف تریاک در ایران.....
۱۷۰.....	تولید و تحدید تریاک.....
۱۷۳.....	حشیش، مرفین، کرکائین.....
۱۷۵.....	الکل.....
۱۷۵.....	جامعه ملل و اوضاع صحید.....
۱۷۶.....	نواوری‌ها.....
۱۷۷.....	خاتمه.....
۱۷۹.....	فصل چهارم.....
۱۷۹.....	راپورت دکتر شیخ.....
۱۷۹.....	آقای مدیر و آقایان.....
۱۸۰.....	۱- دفاع در مقابل مرض تب نوبه (مالاریا).....
۱۸۲.....	۲- دفاع بر ضد مرض سل.....
۱۸۳.....	۳- دفاع در مقابل مرض تراخم.....
۱۸۴.....	۴- دفاع بر ضد امراض تناسلی.....
۱۸۴.....	۵- امراض مسریه.....
۱۸۵.....	۶- حفظ‌الصحه اطفال مدارس.....
۱۸۶.....	۷- تبلیغات راجع بحفظ‌الصحه عمومی.....
۱۸۹.....	پیوست ۱: وضع طبای ایران.....
۱۹۶.....	پیوست ۲: متن درخواست حکیم رحمن.....
۱۹۷.....	متن تصدیقات شاهدان.....
۱۹۹.....	نمایه.....

هرکه نآموخت از گذشت روزگار
هیچ نآ موزد ز هیچ آموزگار
رودکی

مقدمه

کتابی که پیش رو دارید، تصویر دقیقی از وضعیت بهداشتی ایران را در ابتدای قرن چهاردهم هجری (اوایل قرن بیستم میلادی) نشان می‌دهد که در حقیقت ترجمه کامل گزارش‌های دکتر گیل‌مور به کمیته صحیه جامعه ملل متفق، دکتر نلیگان در مجله لانس، و دکتر احیاءالدوله شیخ معاون صحیه کل مملکتی به کمیته صحی جامعه ملل متفق می‌باشد. در کنار این ترجمه‌ها، تا حد ممکن اطلاعات خطی برای درک بهتر مطالب ذکر شده است. گزارش گیل‌مور که قسمت اول این کتاب می‌باشد در سال ۱۳۵۴ شمسی تحت عنوان "گزارش بررسی شرایط صحیه در مملکت ایران، جامعه ملل، اداره صحیه" بوسیله سازمان شاهنشاهی خدمات اجتماعی در مجموعه "چته بهورز" بدون ذکر نام مترجم چاپیده شد. در آن زمان، اطلاعات مربوط به تاریخ پزشکی در ایران بسیار کم و منحصر به دو کتاب عمده بود که یکی بوسیله سیریل الگود (Cyril Elgood) در سال ۱۹۵۱ میلادی کتابی تحت عنوان "تاریخ پزشکی در ایران و دارالخلافه شرق از اولین زمان تا سال ۱۹۳۲ میلادی" و دیگری بوسیله دکتر محمود نجم‌آبادی تحت عنوان "تاریخ پزشکی ایران" در

1. Cyril Elgood (1951). A medical history of Persia and the eastern caliphate from the earliest times until the year A.D. 1932.

(تاریخ پزشکی ایران و سرزمین خلافت شرقی، سیریل لویڈ الگود، ترجمه باهر فرقانی، انتشارات امیرکبیر ۱۳۸۷)

سال ۱۳۴۱ شمسی (۱۹۶۲ میلادی) منتشر شده بود.^۱

در سال‌های اخیر مطالب زیاد و مفصلی در زمینه تاریخ پزشکی در ایران به‌طور کلی و دوره حکومت قاجار به صورت اختصاصی منتشر شده است که از آن میان می‌توان به "دایره‌المعارف ایرانی: دوره قاجار"^۲، "طب و بهداشت عمومی در دوران قاجار: روند نوآوری‌های پزشکی در دوران قرن نوزدهم"^۳، "تاریخ پزشکی ایران"^۴، "تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران"^۵، و کتاب "سلامت مردم در ایران قاجار" نوشته ویلم فلور^۶ اشاره کرد.

آشنایی ایرانیان با پزشکی جدید در حقیقت در دوران قاجاریه و بوسیله بعضی پزشکان خارجی انجام گرفت که یا برای خدمت در دربار ایران و یا به عنوان عضوی از هیئت سیاسی دولت متبوعه خود در ایران اقامت و فعالیت داشتند. یکی از این اطباء حکیم تولوزان (Joseph Desiré Tholozan) فرانسوی بود که در دربار ناصرالدین شاه قاجار لقب "حکیم باشی حضور" را داشت و در سال ۱۸۶۹ اولین سازمان بهداشتی کشور را تحت عنوان "مجلس حفظ‌الصحه" برای مبارزه با بیماری و با وجود آورد و خودش نیز تا چندین سال رئیس آن بود. این فرد نقش بسیار عمده‌ای در شکل‌گیری فعالیت‌های بهداشتی در ایران بازی کرد که شاید مهم‌ترین آن همان تشکیل مجلس حفظ‌الصحه می‌باشد. نفر دیگری که تاثیر زیادی بر طبابت در ایران برجای گذارد یوهان شلیمر (Johann L. Schlimmer) اطریشی است که او نیز سال‌ها در دربار ناصرالدین شاه به

۱. این کتاب در سال ۱۳۶۹ شمسی (۱۹۹۰ میلادی) برای بار دوم چاپ شد و از سال ۱۳۷۷ شمسی (۱۹۹۸ میلادی) تحت عنوان

"تاریخ پزشکی ایران و جهان اسلام" در سامانه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی قابل دسترسی می‌باشد

(<http://www.elib.hbi.ir/persian/traditional-medicine/history-of-medicine-dr-nadjmabadi/nadjm-index-main.htm#b1>)

2 Encyclopædia Iranica: Health in Persia iii. Qajār Period.

3 Ebrahimnejad, H. (2004). Medicine, public health, and the Qājār state: patterns of medical modernization in nineteenth-century Iran. Leiden: Brill.

4 Ehsan Yarshater. The history of medicine in Iran. New York : Encyclopædia Iranica Foundation, 2004.

5 Hasan Tajbakhsh (2003). History of medicine and veterinary medicine in Iran. Lyon : Fondation Mérieux.

تاجبخش، حسن. تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران، جلد دوم: دوران اسلامی. انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۲۳۲۷، ۱۳۷۵.

6. Willem Floor (2004). Public Health in Qajar Iran. Washington, DC. Mage Publishers.

(سلامت مردم در ایران قاجار. ویلم فلور. ترجمه دکتر ایرج نبی‌پور. انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی بوشهر، ۱۳۸۹)

عنوان طبیب و در دارالفنون به عنوان مدرس طب خدمت کرد و بنام "حکیم شلیمر نمساوی" معروف بود.^۱ حکیم شلیمر چندین کتاب و جزوه برای محصلین مدرسه طب دارالفنون تهیه کرد که شاید از همه مهم‌تر آن‌ها "فرهنگ لغات و مصطلحات دارویی و طبی"^۲ او می‌باشد که در سال ۱۸۷۴ میلادی بصورت جزوات انفرادی برای محصلین مدرسه طب منتشر و با استقبال فراوان روبرو شد. این کتاب که پایه بسیار خوبی برای اغلب واکانان طبی و دارویی در زبان فارسی بوجود آورد، در سال ۱۳۳۰ شمسی (۱۹۵۱ میلادی) از سوی انتشارات دانشگاه تهران در یک جلد منتشر گردید.

کتاب حاضر، برخلاف کتاب‌های ذکر شده در بالا که دامنه زمانی نسبتاً گسترده‌ای را در بر می‌گیرند و لاجرم در بسیاری از موارد جنبه کلی دارند، شرح بسیار دقیق و مشروحی از وضعیت بهداشت عمومی و سلامت مردم ایران را در یک دوره بسیار کوتاه تقریباً ده ساله بیان می‌کند. این دوره در تاریخ ایران از اهمیت زیادی برخوردار است زیرا مصادف است با انتقال قدرت از سلسله قاجاریه به دودمان پهلوی و ورود انواع بدایع و نوآوری‌ها در تمام شئون زندگی مردم. به این لحاظ، این کتاب در حقیقت مکملی است برای کتاب‌هایی که مسئله بهداشت عمومی و وضعیت سلامت مردم ایران در این دوره را بصورت کلی‌تری بیان کرده‌اند.

این کتاب بر مبنای سه گزارش تاریخی تدوین شده است. این گزارش‌ها که بوسیله یک طبیب ایرانی، یک پزشک انگلیسی مقیم ایران، و یک پزشک انگلیسی در ماموریت از طرف دفتر امور صحیه جامعه ملل تهیه شده است، از بسیاری جهات شبیه به یکدیگر هستند و نکته تمایز بین آنها نحوه نگرش و موضعگیری هر کدام از این سه نفر است که یک واقعیت را از سه جنبه متفاوت بیان و تعریف کرده‌اند.

قسمت اول کتاب مربوط می‌شود به دکتر جان گیلیمور که در سال ۱۹۲۴ میلادی

۱. اگرچه یوهان شلیمر از اهالی نمسه (اطریش) بود ولی در متون فارسی علاوه بر لقب "نمساوی" با لقب فلمنکی (هلندی) هم نامیده شده است.

2. Johann L. Schlimmer (1874). Terminologie medico-pharmaceutique et anthropologique Francais-Persane.

{۱۳۰۳ شمسی} از طرف اداره صبحه جامعه ملل برای بررسی مسائل بهداشتی مملکت و ارائه راه حل های مناسب و عملی برای حل این مشکلات به ایران آمد. او پس از چند ماه اقامت در ایران گزارش مفصل تهیه کرد که در سال ۱۹۲۵ میلادی منتشر شد. دکتر گیلومر در این گزارش از دیدگاه یک نفر خبره در امور بهداشتی و کارشناس مبارزه با بیماری های واگیر، بخصوص مالاریا، وضعیت بهداشتی مملکت را بصورت دقیقی بیان می کند و چند توصیه کلی نیز عنوان می نماید. ترجمه اولیه این گزارش در سال ۱۳۵۴ شمسی بصورت محدود منتشر شد. تجدید چاپ این گزارش بصورت بهتر هدفی بود که گرچه مدتی به تعویق افتاد ولی هیچگاه به دست فراموشی سپرده نشد. پس از چاپ اول کوشش کردم تا اطلاعات بیشتر و جامع تری در مورد دکتر گیلومر و جنبه های اداری ماموریت او به دست بیاورم و در این زمینه توانستم مقدار زیادی اطلاعات جنبی و جالب توجه جمع آوری کنم که قسمتی از آن در این مجموعه تحت عنوان "مقدمات مسافرت دکتر گیلومر" آورده شده و قسمتی هم در زیر نویس های متعدد قرار گرفته است. این اطلاعات به خوبی روشن می کند که دکتر گیلومر چه کسی بود، برای چه به ایران آمد، چگونه گزارش خود را تهیه کرد و نتایج عملی این گزارش چه بود.

قسمت دوم کتاب مربوط می شود به گزارش دکتر نلیگان انگلیسی که مدت ۲۰ سال در ایران به انجام امور پزشکی و بهداشتی مشغول بود. این گزارش را، که اکنون برای اولین بار بصورت کامل به زبان فارسی منتشر می شود، می توان در حقیقت نوعی شرح وضعیت مبتنی بر تجربه بیست ساله او در ایران به حساب آورد. او که قبلاً در سال ۱۹۱۸ گزارش دیگری در مورد بیماری آنفلوآنزا {گریپ} در ایران منتشر کرده بود، این گزارش را که به یک دوره ده ساله از ۱۹۱۴ تا ۱۹۲۴ میلادی مربوط می شود در سه هفته متوالی در مجله لانست در انگلستان در سال ۱۹۲۶ به چاپ رسانید.^۱ گزارش نلیگان تا حدودی زیادی شبیه به مطالب اظهار شده بوسیله گیلومر می باشد و تا حدودی نیز با آن هماهنگی دارد. غیر از

1. Neligan AR. Public Health in Persia 1914-24. The Lancet 1926.

آمارهای تلفات و امراض که هر دو نفر اطلاعات خود را از یک منبع گرفته‌اند، تشابه محتوایی نیز می‌تواند تا حدودی نشانه صحت مطالب عنوان شده به حساب بیاید. علاوه بر این، در گزارش نلیگان مطالب اضافه و جالب توجهی نیز وجود دارد که نتیجه زندگی نسبتاً طولانی او در ایران می‌باشد.

قسمت سوم کتاب مربوط می‌شود به گزارشی که دکتر ابوالقاسم شیخ، طبیب صحیه ایران، در اردیبهشت سال ۱۳۰۵ شمسی (۱۹۲۶ میلادی) به کمیته صحی جامعه ملل ارائه نمود. اصولاً این مسافرت دکتر شیخ به اروپا بر اساس پیشنهاد دکتر گیلیمور و به منظور آشنایی با وضعیت بهداشتی در کشورهای اروپایی و اطلاع از چگونگی اجرایی امور صحیه در آنها انجام گرفت. در این مسافرت دکتر شیخ پس از بازدید از کشورهای فرانسه، انگلیس، بلژیک، و صربستان، گزارشی به کمیته بهداشت جامعه ملل ارائه داد که در آن ضمن بیان چگونگی و نتیجه این بازدید، شرح جامعی از وضعیت بهداشتی ایران ارائه داد که عیناً در کتاب حاضر آورده شده است.

قرار گرفتن این سه دیدگاه در کنار یکدیگر تصویر نسبتاً دقیقی از وضعیت بهداشتی و اجتماعی ایران در ابتدای قرن چهاردهم هجری به دست می‌دهد که مصادف با تغییرات عمده سیاسی و اجتماعی در مملکت نیز بوده است. از عمده‌ترین اقدامات زیرساختی بهداشتی که در این دوره انجام گرفت می‌توان به تهیه و اجرای قوانین مربوط به حرفه‌های پزشکی، ایجاد سازمان‌های اداری مسئول در امور بهداشتی، و اقدام به جمع‌آوری آمار و اطلاعات در زمینه سلامت مردم اشاره کرد.

مجموعه حاضر منبع خوبی برای ارزیابی گذار کشور از یک جامعه عمدتاً روستایی به یک جامعه با مدیریت مرکزی می‌باشد. به عنوان مثال، در زمان تهیه گزارش گیلیمور جمعیت کشور تنها ۱۰ میلیون و تعداد پزشکان تحصیل کرده آن کمی کمتر از ۳۰۰ نفر بود. در پایان دهه ۱۳۷۰، جمعیت کشور به ۶۳ میلیون و تعداد پزشکان تحصیل‌کرده به متجاوز از ۶۳ هزار نفر افزایش پیدا کرده است.

در تهیه این مجموعه سعی شده است تا با مراجعه به متون اصلی در مورد قوانین و مقررات بهداشتی ذکر شده در این گزارش‌ها، مشکلات ناشی از ترجمه فنی و اداری متون به حداقل برسد و همچنین با استفاده از واژگان متداول در زمان تهیه گزارش‌ها، فضای زمانی تا حدودی باز سازی شود به‌طوری‌که خوانند خود را در همان زمان حس کند. علاوه بر این سعی شده است تا حد امکان اطلاعات جنبی و تکمیلی بصورت زیرنویس در متن اضافه شود تا به درک بهتر مطلب کمک کند.

جمع‌آوری و انتشار اطلاعات بهداشتی برای کشور ایران به صورتی که تصویر نسبتاً کاملی از وضعیت مملکت را در یک مجلد بیوشاند کار آسانی نیست و سابقه زیادی نیز در ایران ندارد. گزارش‌های جمع‌آوری شده در این کتاب، بخصوص گزارش دکتر گیل‌مور و دکتر نلیگان، اولین نمونه‌های شناخته شده در این زمینه می‌باشند. نمونه دیگر و تا حدودی مفصل‌تر، کتاب "سیمای بهداشت و درمان در ایران" است که بوسیله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی دانشگاه تهران و با همکاری بسیاری از مدیران و پژوهشگران امور بهداشتی کشور، در سال ۱۳۵۳ منتشر شد. گزارش مشابه ولی خلاصه‌تری در این زمینه نیز در سال ۱۳۸۳ شمسی بوسیله فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران منتشر شد.^۱ با مقایسه موضوعی دو گزارش اخیر با کتاب حاضر، می‌توان به تصویر دقیق و مستندی از دامنه گسترش و پیشرفت بهداشت در کشور ایران در قرن چهاردهم هجری دست یافت که البته موضوع کتاب حاضر نمی‌باشد.

به‌منظور شناخت بهتر وضعیت اجتماعی ایران در زمان این گزارش‌ها، تعدادی تصویر متعلق به همان دوران را نیز در متن قرار داده‌ام. این تصاویر تماماً از شماره‌های قدیمی مجله جغرافیایی ملی آمریکا (National Geographic Magazine) در دهه‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰

۱. محمد علی فقیه، ابوالحسن ندیم. سیمای بهداشت و درمان در ایران. انتشارات دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی، دانشگاه تهران. شماره ۲۰۱۳، ۱۳۵۳.

۲. ابوالحسن ندیم، فیروز آزرندگان. نمای آماری وضع بهداشت و درمان در ایران در پایان دهه ۷۰ شمسی. گروه علوم بهداشتی و تغذیه فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳.

برداشته شده است.

در اینجا باید از دوست بسیار صمیمی و فقیدم دکتر حسین ابوترابی‌ان یاد کنم که چاپ اول گزارش گیل‌مور را با دقت و ریز بینی مخصوص به خود بررسی نمود، اغلاط آنرا پیدا کرد و پیشنهادهای موثری برای بهبود آن ارائه داد که تقریباً به‌طور کامل در این چاپ مورد استفاده قرار گرفته است. غیر از توضیحات اضافی در زیر نویس‌ها، نکاتی که وجودشان برای درک بهتر مطلب ضروری تشخیص داده شد در آکولاد { } قرار گرفته و به متون اصلی اضافه شده‌اند.

دکتر کیومرث ناصری

فروردین ۱۳۹۲ کالیفرنیا

مقدمه چاپ اول نویسنده

آنچه ملاحظه می‌نمایید ترجمه کامل گزارشی است که دکتر جان گیل‌مور (John Gilmore) در سال ۱۳۰۴ شمسی (۱۹۲۵ میلادی) در مورد اوضاع بهداشتی ایران نگاشته و به سازمان بهداشتی جامعه ملل ارائه داده است. نگارنده برای تهیه این گزارش شخصاً به ایران سفر کرده و توانسته است با موشکافی خاص تصویر جالبی از ایران آن روز و وضع بهداشتی آن رسم کند.

این گزارش که یک نسخه از آن در کتابخانه مرکزی دانشگاه کالیفرنیا در برکلی بشماره (YHO2247) نگهداری می‌شود و بدون شک یکی از قدیمی‌ترین و مستندترین تاریخچه‌هایی است که در مورد بهداشت و طب مدرن ایران وجود دارد، از دو نظر دارای اهمیت فوق‌العاده می‌باشد:

اول آنکه وضع اجتماعی، بهداشتی و اقتصادی مملکت ما را در ابتدای قرن اخیر به‌طور روشن تصویر کرده و هسته اولیه سازمان‌های بهداشتی مثل دانشکده پزشکی، انستیتو پاستور و غیره را به خوبی توضیح داده و اطلاعاتی نیز در مورد بیماری‌های همه‌گیر و اشکالات بهداشتی موجود به‌دست می‌دهد.

دوم آنکه نمونه بسیار جالب و کاملی از یک گزارش مفید و ارزنده بهداشتی بوده و می‌تواند بعنوان یک سرمشق مورد استفاده دانشجویان علوم بهداشتی قرار بگیرد.

در حالیکه مطالعه این گزارش برای هر فرد ایرانی که در رشته‌ای از علوم بهداشتی تحصیل و کار می‌کند ضروری است، باید به این نکته نیز توجه بشود که هدف اصلی از این گزارش بررسی چگونگی شیوع مالاریا در ایران بوده که احتمالاً همراه با گزارشات مشابهی از سایر نقاط دنیا، سنگ اولیه برنامه مبارزه جهانی بر ضد مالاریا را تشکیل داده است. بدین لحاظ لازم است بعضی مطالب این گزارش، از قبیل تأکیدی که روی اهمیت مالاریا بعمل آمده، با توجه به اینکه موارد بیماری سل همیشه رتبه بالاتری را در مرگ و میر داشته است با کمی احتیاط تعبیر و تفسیر گردد. همین‌طور پوشش بهداشتی شرکت نفت انگلیس و ایران روی افراد بومی نیز باید با احتیاط مورد توجه قرار گیرد.

در ترجمه این گزارش سعی کرده‌ام که با استفاده از لغات قدیمی که در زمان تحریر این گزارش مورد استفاده بوده‌اند، از قبیل بلدیّه به جای شهرداری، مالیه به جای دارایی، و نظمیّه و قشون به جای شهربانی و ارتش، تا حدودی حالت قدیمی آنرا حفظ کنم. ولی با وجود کوشش بسیار لغاتی نیز وجود دارند که در حدود سال‌های ۱۳۲۰ بوجود آمده و در زبان امروزی ما بکار می‌روند و من بعلت عدم اطلاع از لغات قدیمی‌تر آنها را به همان صورت در این گزارش ذکر کرده‌ام.

بهر تقدیر، آرزو دارم این مختصر بتواند بعنوان معیار خوبی در جهت ارزیابی پیشرفت‌های بهداشتی مملکت در ۵۰ سال گذشته بکار گرفته شود.

دکتر کیومرث ناصری

تابستان ۱۳۵۳ تهران

پیشگفتار چاپ اول

شناخت وضع بهداشتی یک کشور و مقایسه آن در مقاطع زمانی مختلف، اساس برنامه ریزی خدمات پزشکی و ارزش یابی این خدمات را تشکیل می‌دهد. مقایسه سیمای بهداشتی ایران در گذشته و حال، صرفنظر از تاثیر عوامل ناشی از پیشرفت تکنولوژی پزشکی در دنیا، بخوبی نمایشگر پیشرفت‌ها و ترقیات کشور در جبهه رفاه اجتماعی می‌باشد.

گزارش حاضر که با موافقت و به تقاضای دولت شاهنشاهی ایران از طرف کمیته بهداشت سازمان ملل متفق قریب به نیم قرن پیش در باره وضع بهداشتی ایران و بوسیله دکتر جان گیل‌مور تهیه شده است، سیمای بهداشتی ایران را در اوائل قرن چهاردهم شمسی نشان می‌دهد. گرچه در این گزارش بیشتر وضع مالاریا و بیماری‌های همه‌گیر و بومی ایران بحث شده است ولی در باره سایر مسائل و خدمات بهداشتی و موسسات آموزشی و پژوهشی پزشکی و هم‌چنین جنبه‌های دیگر اجتماعی و اقتصادی ایران آن روز هم اشاره بعمل آمده است.

همکار جوان و دانشمند ما "دکتر کیومرث ناصری" استادیار دانشکده بهداشت دانشگاه تهران با دسترسی بر یکی از نسخه‌های اصلی این گزارش و با تخصص و علاقمندی که به رشته بهداشت و اختصاصاً به مطالعات اپیدمیولوژیک دارند، به ترجمه این گزارش جالب توجه و در نوع خود کم‌نظیر و با ارزش همت گماشته است و باید اذعان نمود که در ترجمه صحیح و مناسب این متن به خوبی موفق شده است. با خواندن این گزارش، خواننده نه تنها خود را در محیط بهداشتی و پزشکی نیم قرن پیش ایران می‌بیند، بلکه این محیط را عیناً در قالب اصطلاحات و واژه‌های متعارف آن زمان احساس می‌کند. فکر و اقدام به ترجمه این گزارش را همراه با آرزوی موفقیت‌های بیشتر به دکتر ناصری تبریک می‌گوییم و مطالعه آن را به علاقمندان به بهداشت کشور توصیه می‌نمایم.

دکتر محمد علی فقیه

تابستان ۱۳۵۴